

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

Цей переклад підготовлений Радою Європи в межах Плану дій Ради Європи для України на 2018-2021 роки та фінансований за рахунок коштів на рівні Плану дій, наданих Естонією, Ірландією, Латвією, Литвою, Ліхтенштейном, Люксембургом, Нідерландами, Норвегією, Польщею, Румунією, Туреччиною, Угорщиною, Фінляндією, Чеською Республікою, Швейцарією, Швецією та Канадою.

This translation is produced by the Council of Europe within the framework of the Council of Europe Action Plan for Ukraine 2018-2021 and funded with Action Plan-level funds provided by the Czech Republic, Estonia, Finland, Hungary, Ireland, Latvia, Liechtenstein, Lithuania, Luxembourg, the Netherlands, Norway, Poland, Romania, Sweden, Switzerland, Turkey and Canada.

ПЕРША СЕКЦІЯ

**СПРАВА SAVEZ CRKAVA “RIJEČ ŽIVOTA” І ІНШІ ПРОТИ
ХОРВАТІЇ**

(Заява № 7798/08)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРГ

9 грудня 2010

ОСТАТОЧНЕ

09/03/2011

Це рішення стало остаточним на підставі статті 44 § 2 Конвенції. До нього можуть бути внесені редакційні зміни.

У справі Savez crkava “Riječ života” і Інші проти Хорватії,

Європейський суд із прав людини (Перша секція) на засіданні Палати у складі:

Хрістос Розакіс (Christos Rozakis), *Голова*,
Ніна Ваїч (Nina Vajić),
Ханлар Хаджієв (Khanlar Hajiyev),
Дін Шпільман (Dean Spielmann),
Сверре Ерік Єбенс (Sverre Erik Jebens),
Джіорджіо Малінверні (Giorgio Malinverni),
Георге Ніколау (George Nicolaou), *судді*,

і Сьорен Нільсен (Søren Nielsen), *секретар секції*,

Розглянувши справу на закритому засіданні 18 листопада 2010 року,
Проголошує наступне рішення, ухвалене у вказаний день:

ПРОЦЕДУРА

1. Справа була відкрита за заявою (№ 7798/08), поданою 4 грудня 2007 року проти Республіки Хорватія до Європейського суду з прав людини відповідно до статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод («Конвенція») Союзом церков «Слово життя» (Savez crkava “Riječ života”), Церквою Повного Євангелія (Crkva cjelovitog evanđelja) і Реформованою протестантською церквою Республіки Хорватія (Protestantska reformirana kršćanska crkva u Republici Hrvatskoj) (“церкви-заявниці”), релігійними громадами, зареєстрованими відповідно до хорватського законодавства.

2. Церкви-заявниці представляла пані Боїч, адвокат, яка практикує у Загребі. Уряд Хорватії (“Уряд”) представляла уповноважена особа, пані Ш. Стажнік.

3. Церкви-заявниці стверджували, зокрема, що відмова Уряду укласти з ними відповідну угоду, і спричинена цим неспроможність надавати певні релігійні послуги та отримати визнання здійснених ними релігійних шлюбів, порушила їхнє право не зазнавати дискримінації під час реалізації свободи віросповідання і релігії, а також передбачених законом прав.

4. 29 січня 2009 року Голова Першої секції вирішив комунікувати Урядові скарги щодо свободи віросповідання і заборони дискримінації, доступу до правосуддя та стверджуваної відсутності ефективного засобу правового захисту.

ФАКТИ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

5. Заявники – церкви реформістського спрямування, зареєстровані як релігійні громади відповідно до хорватського законодавства, розташовані у Загребі (перший і другий заявники) і у селищі Теня (третя церква-заявниця).

6. Перша церква-заявниця присутня в Хорватії з 1993 р., друга - з 1989 р., а третя - з шістнадцятого століття як частина реформаторської церкви, а з 2001 р. – як незалежна церква. Церкви-заявниці були внесені до реєстру релігійних громад Хорватії 18 грудня 2003 р. (перша церква-заявниця), 3 грудня 2003 р. (друга церква-заявниця) та 14 жовтня 2003 р. (третя церква-заявниця) відповідно до Закону про релігійні громади.

7. 21 червня 2004 року церкви-заявниці подали клопотання до урядової комісії зі зв'язків з релігійними громадами (*Komisija za odnose s vjerskim zajednicama* – “комісія з релігійних громад”) для укладення угоди з Урядом Хорватії, як передбачено статтею 9(1) Закону про релігійні громади (див. параграф 18 нижче), яка мала врегулювати їхні стосунки з державою. Вони пояснили, що без такої угоди не можуть забезпечити релігійну освіту в державних школах та дитсадках, надавати душпастирську допомогу своїм членам у медичних та соціальних установах, а також тим, хто перебуває в тюрмах і пенітенціарних установах, або здійснювати релігійні шлюби, які мають наслідки цивільного шлюбу.

8. 23 грудня 2004 року Уряд Хорватії ухвалив інструкцію (*zaključak* – “Інструкція”), якою було запроваджено критерії, яким мають відповідати релігійні громади, аби укласти з ним таку угоду (див. параграф 19 нижче).

9. У листі від 12 січня 2005 року Комісія з релігійних громад повідомила церквам-заявницям, що вони не відповідають, ні окремо, ні спільно, історичним та чисельним критеріям, передбаченим вказаною Інструкцією, тобто, що вони не були присутні на території Хорватії починаючи з 6 квітня 1941 р., а кількість їхніх прихильників не перевищувала 6 000 (див. параграф 19 вище). Посилаючись на статтю 21 Закону про охорону здоров'я 2003 року (див. параграф 21 нижче) і статті 14, 78(1) і 95 Закону про виконання покарання у вигляді позбавлення волі (див. параграфи 23-26 нижче), Комісія також зазначила, що члени релігійних громад, які не уклали відповідну угоду з Урядом Хорватії, мають право отримувати душпастирську допомогу у медичних та соціальних закладах, а також у тюрмах та виправних установах.

10. 10 лютого 2005 року церкви-заявниці подали інше клопотання для укладення відповідної угоди з Урядом Хорватії, і цього разу направили його безпосередньо до Прем'єр-міністра.

11. У листі від 15 червня 2005 року Комісія з релігійних громад відповіла на прохання церков-заявниць від 10 лютого 2005 року, знову повідомивши їм, що вони не відповідають ні окремо, ні спільно критеріям, викладеним в Інструкції від 23 грудня 2004 року щодо часу, не вказуючи, які конкретні критерії не були виконані. Знову було згадано статтю 21 Закону про охорону здоров'я від 2003 року та статті 14, 78 (1) та 95 Закону про виконання покарань у вигляді позбавлення волі і повторювалась думка про те, що члени релігійних громад, які не уклали відповідні угоди з Урядом Хорватії, мають право на душпастирську допомогу в медичних та соціальних закладах, в тюрмах і пенітенціарних установах.

12. Церкви-заявниці подали клопотання про захист гарантованого конституційного права (*zahtjev za zaštitu ustavom zajamčenog prava*) до адміністративного суду (*Upravni sud Republike Hrvatske*) проти відмови Комісії з релігійних громад від 15 червня 2005 року, відповідно до статті 66 Закону про адміністративні спори (див. параграф 28 нижче). Вони стверджували, що відмова, хоч і була надана у формі листа, є "індивідуальним правовим актом" (тобто рішенням), у розумінні статті 66 Закону про адміністративні спори, що порушило їхнє конституційне право на рівність усіх релігійних громад перед законом, гарантоване статтею 41 Конституції (див. параграф 16 нижче).

13. 12 жовтня 2006 року Адміністративний суд визнав їхню заяву неприйнятною, вважаючи, що відмова Комісії з релігійних громад не є "індивідуальним актом", у розумінні статті 66 Закону про адміністративні спори, і тому не підлягає перегляду в цьому суді.

14. Церкви-заявниці подали конституційну скаргу, знову посилаючись, *inter alia*, на статтю 41 Конституції і стверджуючи про порушення свого права на рівність усіх релігійних громад перед законом. 1 жовтня 2006 року Конституційний суд (*Ustavni sud Republike Hrvatske*) відхилив конституційну скаргу церков-заявниць, встановивши, *inter alia*, що стаття 41 Конституції не застосовується до цієї конкретної справи.

15. Тим часом, 30 вересня 2005 року церкви-заявниці подали до Конституційного суду клопотання про отримання висновку про конституційність та законність, просячи перевірити відповідність Інструкції від 23 грудня 2004 року до Закону про релігійні громади та статті 41 Конституції. 5 червня 2007 року Конституційний суд проголосив клопотання церков-заявниць неприйнятним, встановивши, що оскаржувана Інструкція не є підзаконним актом, конституційність та законність якого можна перевірити.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ПРАВО

A. Конституція

1. Відповідні положення

16. Відповідні положення Конституції Республіки Хорватія (*Ustav Republike Hrvatske*, Офіційний вісник №№ 56/1990, 135/1997, 8/1998 (повний текст), 113/2000, 124/2000 (повний текст), 28/2001 і 41/2001 (повний текст), 55/2001 (виправлення) і 76/2010) кажуть:

Стаття 14

“Кожен у Республіці Хорватія користується правами і свободами незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, власності, народження, освіти, соціального статусу чи інших особливостей.

Усі є рівними перед законом.”

Стаття 16

“Права і свободи можуть бути обмежені лише законом з метою захисту прав і свобод інших людей, правового порядку, суспільної моралі чи здоров’я.

Кожне обмеження прав і свобод повинно бути пропорційним до характеру необхідності обмеження в кожному окремому випадку.”

Стаття 40

“Гарантується свобода совісті та віросповідання та свобода сповідувати віру чи інші переконання.”

Стаття 41

“Усі релігійні громади є рівними перед законом та відокремлені від держави.

Релігійні громади можуть вільно, відповідно до закону, здійснювати релігійні відправлення публічно, відкривати школи, навчальні та інші заклади, соціально-побутові та благодійні заклади та керувати ними, а у своїй діяльності користуватися захистом та допомогою держави.”

Стаття 140

“Діючі міжнародні угоди, які були укладені та ратифіковані відповідно до Конституції та оприлюднені, є частиною внутрішнього правового порядку Республіки Хорватія та мають перевагу з точки зору їх юридичного впливу перед [внутрішніми] нормативно-правовими актами. ...”

2. Практика Конституційного суду

17. У рішеннях №№ U-I-892/1994 від 14 листопада 1994 року (Офіційний вісник № 83/1994) і U-I-130/1995 від 20 лютого 1995 року (Офіційний вісник № 112/1995) Конституційний суд постановив, що усі права, гарантовані у Конвенції та Протоколах до неї, також слід розглядати як конституційні права, які мають таку ж юридичну силу як положення Конституції.

В. Закон про релігійні громади

1. Відповідні положення

18. Відповідні положення Закону про правовий статус релігійних громад (*Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica*, Офіційний вісник № 83/2002 – “Закон про релігійні громади”), який набув чинності 24 липня 2002 року, каже:

Стаття 1

“Церква або релігійна громада з іншою назвою (надалі "релігійна громада") за змістом цього Закону - це група фізичних осіб, які здійснюють свободу віросповідання за рахунок рівного публічного відправлення релігійних обрядів та інших проявів своєї віри (надалі "прихильники"), і заноситься до реєстру релігійних громад у Республіці Хорватія.”

Стаття 5

“(1) Релігійні громади, які діють як юридичні особи в день набрання чинності цим Законом (далі - існуючі релігійні громади), вносяться до реєстру [релігійних громад] після подання заяви про реєстрацію.

(2) Конгрегації, які на день набрання чинності цим Законом не діють як релігійні громади або створені після набрання чинності цим Законом (далі - новостворені релігійні громади), вносяться до реєстру [релігійних громад] після подання заяви про реєстрацію. Заяву на реєстрацію в реєстрі [релігійних громад] можуть подавати ті громади, які до подання такої заяви діяли принаймні п'ять років як громадські організації - юридичні особи.”

Стаття 9

“(1) Питання, що становлять громадський інтерес для Республіки Хорватія та однієї або декількох релігійних громад, також можуть регулюватися угодою між Урядом Республіки Хорватія та релігійною громадою.

(2) З метою імплементації [правових] документів, що регулюють відносини між державою та релігійними громадами, а також інших питань, що становлять інтерес для статусу та діяльності релігійних громад, Уряд Республіки Хорватія створює Комісію з питань взаємодії з релігійними громадами. .”

(d) Релігійна освіта та викладання релігії в освітніх закладах

Стаття 13(1) і (2)

“(1) У дитячих садках, на прохання батьків або опікунів, навчальна програма дошкільної освіти включає викладання релігії. Викладання релігії організовується відповідно до закону та за домовленістю між релігійною громадою та Урядом Республіки Хорватія.

(2) У початкових та середніх школах на прохання батьків чи опікунів учнів молодших за 15 років, та на основі спільної заяви учнів віком від 15 років та старших та їхніх батьків чи опікунів, організовується курс релігійного виховання як факультативний курс відповідно до встановленої навчальної програми та угоди між релігійною громадою та Урядом Республіки Хорватія.”

(e) Душпастирська допомога у медичних та соціальних установах

Стаття 14

“Гарантується право релігійної громади надавати душпастирську допомогу своїм членам у медичних та соціальних закладах. Спосіб здійснення цього права регулюється угодою між релігійною громадою та засновником цих установ.”

(f) Душпастирська допомога у тюрмах та пенітенціарних установах

Стаття 15

“Гарантується право релігійної громади надавати душпастирську допомогу своїм членам у в'язницях та пенітенціарних установах. Спосіб здійснення цього права регулюється угодою між релігійною громадою та Урядом Республіки Хорватія.”

(g) Душпастирська допомога у збройних силах та поліції

Стаття 16

“Релігійна громада має право надавати душпастирську допомогу своїм членам, які проходять службу в збройних силах і поліції, а також іншим особам, які постійно працюють у збройних силах і поліції, та членам їх сімей за умов та в спосіб, що регулюється угодою з Урядом Республіки Хорватія.”

2. Інструкція Уряду Хорватії від 23 грудня 2004 року

19. Інструкція (*zaključak*) Уряду Хорватії від 23 грудня 2004 року запроваджує критерії, яким мають відповідати релігійні громади, аби укласти угоду з ним (“Інструкція” – не оприлюднена у Офіційному віснику), в ній ідеться:

ІНСТРУКЦІЯ

“1. Для укладення угоди з питань, що становлять спільний інтерес для Республіки Хорватія та однієї чи декількох релігійних громад, необхідно, щоб одна чи кілька релігійних громад, які бажають укласти угоду, відповідали одній із наступних двох умов:

- вони діяли на території Республіки Хорватія на 6 квітня 1941 р. і продовжували діяти безперервно і законно, а кількість [їх] прихильників перевищує шість тисяч згідно з останнім переписом населення,

- вони є історичною релігійною громадою європейського культурного кола (католицька церква, православна церква, євангельська церква в Республіці Хорватія, реформована християнська церква в Хорватії, ісламська громада в Хорватії, єврейська громада в Республіці Хорватія).

2. Церква або релігійна громада, яка відокремлюється або відокремилась від церкви або релігійної громади, вважається новою церквою або релігійною громадою, а її відокремлення чи встановлення вважається початком її діяльності.

3. Комісія з питань відносин з релігійними громадами несе відповідальність за виконання цієї інструкції."

С. Закон про сім'ю

20. Відповідні положення Закону про сім'ю (*Obiteljski zakon*, Офіційний вісник №№ 116/2003, 17/2004, 136/2004 і 107/2007), який набув чинності 22 липня 2003 року, каже:

УКЛАДЕННЯ ШЛЮБУ

Стаття 6

"Шлюб укладається... у цивільній або релігійній формі."

Стаття 8

"Шлюб у релігійній формі, який створює наслідки цивільного шлюбу, здійснює священнослужитель релігійної громади, з якою Республіка Хорватія регулює правові питання в цьому відношенні."

Стаття 23

"Шлюб, який укладається в релігійній формі відповідно до положень статті 8 ... цього Закону, починає існувати з дня [його] святкування і має всі наслідки цивільного шлюбу, передбачені цим Законом."

Д. Закон про охорону здоров'я

21. Стаття 21 Закону про охорону здоров'я від 2003 року (*Zakon o zdravstvenoj zaštiti*, №№ 121/03, 48/05 (виправлення), 85/06 і 117/08), який діяв між 6 серпня 2003 року і 1 січня 2009 року, передбачала, що при здійсненні свого права на охорону здоров'я під час перебування в медичному закладі, кожна людина мала право - відповідно до цього Закону та інших підзаконних актів про обов'язкове медичне

страхування - на дієту відповідно до своєї віри і право здійснювати культові дії в місцях, передбачених для цієї мети. У разі смерті кожен мав право на ставлення з дотриманням релігійних та інших звичаїв, що висловлюють побожність до померлого.

22. Стаття 22 нового Закон про охорону здоров'я від 2008 року (*Zakon o zdravstvenoj zaštiti*, №№ 150/2008, 155/2009 і 71/2010), який набув чинності 1 січня 2009 року, містить положення, ідентичні до тих, які були у статті 21 Закону про охорону здоров'я від 2003 року (див. попередній параграф).

Е. Закон про виконання покарання у вигляді позбавлення волі

23. Відповідні положення Закону про виконання покарання у вигляді позбавлення волі (*Zakon o izvršavanju kazne zatvora*, №№ 128/99, 55/00, 59/00 (виправлення), 129/00, 59/01, 67/01 (виправлення), 11/02 (виправлення), 190/03 (повний текст), 76/07, 27/08 і 83/2009) каже наступне.

24. Стаття 14 передбачає, що кожен ув'язнений має, за умов, визначених цим Законом, право сповідувати свою віру та радитися з уповноваженим священнослужителем.

25. Стаття 1 статті 78 передбачає, що ув'язнені мають право на дієту відповідно до своїх релігійних потреб, за умови, що така дієта є можливою у конкретній в'язниці чи пенітенціарній установі.

26. Стаття 95 передбачає, що в'язниця або пенітенціарна установа, де відбуває покарання велика кількість в'язнів однієї віри, мають забезпечувати присутність священнослужителя принаймні раз на тиждень, з належним місцем та часом для проведення богослужінь.

Ф. Закон про Уряд Хорватії

27. Відповідні положення Закону про Уряд Республіки Хорватія (*Zakon o Vladi Republike Hrvatske*, Офіційний вісник №№ 101/1998, 15/2000, 117/2001, 199/2003 і 77/2009 – “Закон про Уряд Хорватії”), який набув чинності 5 серпня 1998 року, кажуть:

Стаття 30

“Уряд постановляє рішення (*odluke*), постанови (*rješenja*) та інструкції (*zaključci*) з питань, які не можуть бути врегульовані указами.

Рішення приймається для врегулювання окремих питань, що належать до компетенції Уряду, або для наказу про вжиття заходів, надання згоди або підтвердження актів інших органів чи юридичних осіб, а також вирішення інших питань, які не можуть регулюватися підзаконними нормативно-правовими актами.

Інструкція приймається для визначення позиції Уряду з питань реалізації встановленої політики та визначення завдань державних адміністративних органів.

Постанова приймається стосовно рішення про призначення на посаду чи звільнення з посади чи інших окремих питань у межах компетенції Уряду.”

Стаття 31

“Укази та регламенти публікуються в Офіційному віснику. Вони набувають чинності на восьмий день із дня їх опублікування, якщо у відповідних документах не передбачена інша дата набрання ними чинності.

Рішення, постанови та інструкції можуть бути оприлюднені у Офіційному віснику, якщо Уряд, ухвалюючи цей документ, вирішить про це.”

Г. Закон про адміністративні спори

28. Закон про адміністративні спори (*Zakon o upravnim sporovima*, Офіційний вісник Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія № 4/1977, і Офіційний вісник Республіки Хорватія № 53/1991, 9/1992 і 77/1992) у відповідних частинах каже наступне:

Стаття 66

“Заява про захист гарантованого конституційно права чи свободи ... якщо таке право чи свобода були порушені остаточним індивідуальним правовим актом [тобто рішенням], якщо інший судовий захист не передбачений, вирішується [Адміністративним судом], застосовуючи *mutatis mutandis* положення цього Закону.”

29. Статті 67-76 передбачають спеціальні провадження щодо захисту конституційно гарантованих прав і свобод від незаконних фактичних (фізичних) актів органів державної влади, якщо іншого судового засобу немає. Відповідно до практики вітчизняних судів, захист від протиправних «актів» також включає бездіяльність (наприклад, Адміністративний суд у своєму рішенні № Us-2099/89 від 21 вересня 1989 р. та Верховний суд у своєму рішенні №. Gž-9/1993 від 6 квітня 1993 року вважали, що невиконання адміністративними органами власного розпорядження про примусове виконання є «незаконним актом», у розумінні статті 67 Закону про адміністративні спори).

30. Стаття 67 передбачає, що таке провадження має бути порушено шляхом пред'явлення "позову проти протиправного акту" (*tužba za zaštitu od nezakonite radnje*) до компетентного муніципального суду. Позов повинен бути порушений проти органу державної влади, на який може бути покладена відповідальність за фактичний акт або бездіяльність (відповідач).

31. Стаття 73 передбачає, що суд вирішує питання щодо суті справи своїм рішенням. Якщо рішення ухвалюється на користь позивача, суд наказує відповідачеві скасувати протиправний акт і, за необхідності, наказує *restitutio in integrum*.

32. Стаття 74 передбачає, що у провадженні за "позовом проти протиправного акту" суд має застосовувати, *mutatis mutandis*, положення Закону про цивільний процес.

Н. Закон про зобов'язання

1. Відповідні положення

33. Відповідні частини Закону про зобов'язання (*Zakon o obveznim odnosima*, Офіційний вісник, №№ 35/2005 і 41/2008 – “Закон про зобов'язання від 2006 року”), який набув чинності 1 січня 2006 року і скасував попередній Закон про зобов'язання від 1978 року (див. наступний параграф), кажуть:

Права особистості

Стаття 19

“(1) Кожна фізична або юридична особа має право на захист своїх прав особистості (*prava osobnosti*) відповідно до положень, передбачених законом.

(2) Права особистості у розумінні цього Закону - це право на життя, на фізичне та психічне здоров'я, репутацію, честь, гідність, ім'я, приватність особистого та сімейного життя, свободу тощо.

(3) Юридична особа має всі вищезазначені права особистості крім тих, що стосуються біологічного характеру фізичної особи, зокрема, право на репутацію та добре ім'я, честь, ім'я чи назву компанії, комерційну таємницю, свободу підприємницької діяльності тощо.”

Обов'язкові висновки і обов'язковий зміст контракту

Стаття 248(1)

“Якщо сторона зобов'язана законом укласти договір, інша зацікавлена сторона може вимагати укладення договору без зволікань.”

Вимога утримуватись від порушення прав особистості

Стаття 1048

“Будь-яка особа може звернутися до суду чи іншого компетентного органу для отримання наказу про припинення діяльності, яка порушує його права особистості та усунення її наслідків.”

34. Текст статті 157(1) попереднього Закон про зобов'язання від 1978 року (*Zakon o obveznim odnosima*, Офіційний вісник Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія №№ 29/1978, 39/1985 і 57/1989, і Офіційний вісник Республіки Хорватія № 53/1991 з наступними поправками – “Закон про зобов'язання 1978 року”) був майже тотожним до тексту статті 1048 чинного Закону про зобов'язання від 2006 року, і каже наступне:

Стаття 157(1)

“Будь-яка особа може звернутися із заявою до суду чи іншого компетентного органу для отримання наказу про припинення діяльності, яка порушує права особистості.”

2. Пропозиція вчених-юристів та судова практика

35. Серед хорватських вчених-юристів немає єдиної думки щодо того, які права, окрім тих, що перелічені у статті 19 Закону про зобов'язання, слід вважати правами особистості. Однак загальновизнаним є те, що до цієї категорії належать такі права фізичних осіб: право на життя, право на фізичну та психічну недоторканність (здоров'я), право на свободу, право на репутацію та честь, право на конфіденційність особистого та сімейного життя, право на секретність листів та особистих рукописів, право на особисту ідентичність (зокрема, права на свій образ, голос та ім'я) та моральні авторські права. Здається, що лише ці права хорватські суди досі тлумачили як права особистості, у розумінні статті 157 колишнього Закону про зобов'язання 1978 року та статті 19 чинного Закону про зобов'язання 2006 року. Питання про те, чи можуть інші права, гарантовані Конституцією, на даний момент, кваліфікуватися як права особистості, залишається в основному спірним.

I. Закон про боротьбу з дискримінацією

36. Відповідні частини Закону про боротьбу з дискримінацією (*Zakon o suzbijanju diskriminacije*, Офіційний вісник, № 85/2008), який набув чинності 1 січня 2009 року, кажуть:

Стаття 16

Загальні положення

“Кожен, хто вважає, що його право порушено через дискримінацію, може звернутися за захистом цього права під час провадження, в якому це право вирішується як основне питання, а також може звернутися за захистом у спеціальному провадженні, зазначеному у статті 17 цього Закону.”

Стаття 17

Спеціальні позови для захисту від дискримінації

“(1) Особа, яка заявляє, що є жертвою дискримінації відповідно до положень цього Закону, уповноважена подавати позов та вимагати:

1. рішення про те, що відповідач порушив право позивача на рівне ставлення, або що діяльність, яку відповідач здійснив або не здійснив, може безпосередньо призвести до порушення права на рівне ставлення (позов про оголошення про дискримінацію);

2. припинення діяльності, яка порушує або може порушити право позивача на рівне ставлення, або здійснення заходів, які усувають дискримінацію або її наслідки (позов про припинення дискримінації чи усунення дискримінації);

3. відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної порушенням прав, захищених цим Законом (позов про відшкодування шкоди);

4. публікацію в засобах масової інформації рішення суду про порушення права на рівне ставлення за рахунок відповідача.

(2) Якщо цим Законом не передбачено інше, суд приймає рішення щодо позовів, зазначених у пункті 1 цієї статті, застосовуючи положення Закону про цивільний процес.

(3) Позови, зазначені в пункті 1 цієї статті, можуть бути порушені разом з позовами про захист інших прав, що розглядаються в цивільному судочинстві, якщо всі ці вимоги взаємопов'язані, і якщо той самий суд має юрисдикцію, що ґрунтується на предметі стосовно них, незалежно від того, чи підлягають розгляду такі вимоги під час звичайного чи спеціального цивільного судочинства, за винятком випадків порушення права власності. У цьому випадку застосовуються правила, що стосуються відповідного виду спору, якщо інше не передбачено цим Законом.

(4) ...”

III. ІНШІ ВІДПОВІДНІ МАТЕРІАЛИ

А. Звіт про імплементацію Конституційного закону про права національних меншин

37. Відповідна частина Звіту про імплементацію Конституційного закону про права національних меншин і витрату коштів, передбачених у державному бюджеті Республіки Хорватія на 2009 рік для потреб національних меншин (*Izvješće o provođenju Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina i o utrošku sredstava osiguranih u državnom proračunu Republike Hrvatske za 2009. godinu za potrebe nacionalnih manjina*), який Уряд Республіки Хорватія передав до хорватського Парламенту 1 липня 2010 року, каже:

4. Право сповідувати релігію і засновувати релігійні громади

“На цей час Республіка Хорватія уклала чотири міжнародні договори [конкордати] зі Святим Престолом ...

...

Уряд Республіки Хорватія також уклав шість угод із питань, що становлять спільний інтерес із церквами та релігійними громадами, і, таким чином, врегулював відносини з ще 15 церквами та релігійними громадами.

...

Церкви, які врегулювали стосунки з Республікою Хорватія:

1. отримують регулярну щорічну фінансову підтримку,
2. можуть викладати уроки релігії у школах і викладати релігію у дитсадках,
3. можуть укладати шлюби у релігійній формі з наслідками цивільного шлюбу.

...

Усі інші релігійні громади мають право надавати душпастирську допомогу в медичних та соціальних закладах, тюрмах і пенітенціарних установах, а також у збройних силах.”

В. Угоди, укладені між Урядом Хорватії та релігійними громадами

38. На цей час Уряд Хорватії уклав угоди з питань, що становлять спільний інтерес, як передбачено статтею 9(1) Закону про релігійні громади, з наступними релігійними громадами:

- Сербська православна церква - 20 грудня 2002 року (Офіційний вісник, № 196/2003);
- Ісламська громада Хорватії - 20 грудня 2002 року (Офіційний вісник, № 196/2003);
- Євангелістська церква Республіки Хорватія і Реформована християнська церква у Хорватії - 4 липня 2003 року (Офіційний вісник, № 196/2003);
- Євангелістська (П'ятидесятницька) церква у Республіці Хорватія (разом із об'єднаною Божою Церквою у Республіці Хорватія та Альянсом П'ятидесятницьких церков Христа у Республіці Хорватія), Адвентистська християнська церква у Республіці Хорватія (разом із об'єднаним Реформованим адвентистським рухом Сьомого Дня) і Альянсом баптистських церков у Республіці Хорватія (разом із об'єднаною Церквою Христа) - 4 липня 2003 року (Офіційний вісник, № 196/2003);
- Болгарська православна церква, Стара хорватська католицька церква і Македонська православна церква - 29 жовтня 2003 року (Офіційний вісник, № 196/2003), з поправками від 23 вересня 2004 року (Офіційний вісник, № 141/2004); і

- Юдейська (релігійна) громада Бет-Ізраель у Хорватії - 24 жовтня 2008 року.

39. Стосунки з католицькою церквою врегульовані чотирма конкордатами, укладеними зі Святим Престолом:

- Договір між Святим Престолом і Республікою Хорватія з правових питань (Офіційний вісник – Міжнародні договори, № 3/1997);

- Договір між Святим Престолом і Республікою Хорватія про душпастирську допомогу віруючим католикам, [які є] працівниками збройних сил та поліції (Офіційний вісник – Міжнародні договори, № 2/1997),

- Договір між Святим Престолом і Республікою Хорватія про співпрацю у галузі освіти та культури (Офіційний вісник – Міжнародні договори, № 2/1997),

- Договір між Святим Престолом і Республікою Хорватія з економічних питань (Офіційний вісник – Міжнародні договори, № 18/1998).

С. Перепис 2001 року

40. Відповідно до останнього перепису населення 2001 р., Болгарська православна церква налічує вісім членів, Хорватська старокатолицька церква – 303, а Македонська православна церква - 211.

ПРАВО

I. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 14 КОНВЕНЦІЇ В СУКУПНОСТІ ЗІ СТАТТЕЮ 9

41. Церкви-заявниці скаржилися на те, що вони зазнали дискримінації, оскільки, на відміну від інших релігійних громад, з якими Уряд Хорватії уклав угоди щодо питань, які становлять спільний інтерес, про котрі йдеться у статті 9 (1) Закону про релігійні громади, їм не було: (а) дозволено здійснювати релігійну освіту в державних школах та дитсадках; (b) дозволено надавати душпастирську допомогу своїм членам у медичних та соціальних установах, в'язницях та пенітенціарних установах, або (в) мати право на укладення релігійних шлюбів, які були б визнані державою за юридичними наслідками на рівні цивільного шлюбу. Зокрема, вони стверджували, що деякі релігійні громади, такі як Болгарська православна церква, Хорватська старокатолицька церква та Македонська православна церква, які не відповідали критеріям,

викладеним в Інструкції Уряду від 23 грудня 2004 року, все ж уклали угоди з державою і, таким чином, мали право надавати згадані релігійні послуги і право на офіційне визнання здійснених ними релігійних шлюбів. Вони спиралися на статтю 14 Конвенції в сукупності із статтею 9. Ці статті кажуть наступне:

Стаття 14

“Користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження або за іншою ознакою.”

Стаття 9

“1. Кожен має право на свободу думки, совісті та релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання, а також свободу сповідувати свою релігію або переконання під час богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів як одноособово, так і спільно з іншими, як прилюдно, так і приватно.

2. Свобода сповідувати свою релігію або переконання підлягає лише таким обмеженням, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах громадської безпеки, для охорони публічного порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.”

42. Уряд оспорив ці аргументи. Він стверджував, що не було вичерпано внутрішні засоби правового захисту, що статті, на які посилались заявники, не застосовуються до деяких скарг, і, що, у будь-якому випадку, усі скарги церков-заявниць є явно необґрунтованими.

А. Прийнятність

1. Невичерпання внутрішніх засобів правового захисту

(а) Аргументи сторін

43. Уряд стверджував, що церкви-заявниці не вичерпали внутрішні засоби правового захисту. Зокрема, він повідомив, що церкви-заявниці могли подати цивільний позов про обов'язкове укладення угоди, відповідно до статті 248 Закону про зобов'язання, позов про захист прав особистості, відповідно до статті 1048 того ж закону (див. параграф 33 вище), або позов на підставі Закону проти дискримінації (див. параграф 36 вище).

44. Церкви-заявниці визнали, що не вичерпали всі існуючі засоби правового захисту, але перепитували, скільки різних судових позовів, на думку Уряду, вони повинні були розпочати для виконання статті 35

§ 1 Конвенції. Вони, в свою чергу, заявили, що вичерпали всі засоби правового захисту, які були їм доступні на той момент, і які мали реальні перспективи успіху. Зокрема, вони розпочали відповідні провадження у Хорватії задовго до набрання чинності Законом про зобов'язання 2006 року та Законом про боротьбу з дискримінацією. У будь-якому випадку, було б нерозумно очікувати, що вони вдаватимуться до засобів правового захисту, наслідки яких ніколи не були доведені жодним прикладом судової практики (немає жодних доказів щодо застосування Антидискримінаційного закону на практиці), чия ефективність, навіть міркуючи теоретично, важко було передбачити. Наприклад, оскільки Закон про релігійні громади не передбачав зобов'язання Уряду Хорватії укладати угоди з релігійними громадами, церкви-заявниці повідомили, що через це вони не могли посилатися на статтю 248 Закону про зобов'язання. Нарешті, церкви-заявниці стверджували, що використання запропонованих Урядом засобів правового захисту вимагало від них порушення ще одного ряду проваджень, щоб захистити свої права, і терпляче чекати ще кілька років, щоб "перевірити» додатковий засіб.

(b) Оцінка Суду

45. Стосовно позову про обов'язкове укладення договору, відповідно до статті 248 Закону про зобов'язання, для Суду достатньо зауважити, що це положення застосовується лише до випадків, коли одна сторона зобов'язана за законом укласти договір (див. параграф 33 вище), тоді як стаття 9(1) Закону про релігійні громади каже тільки, що питання, які становлять спільний інтерес, можуть бути врегульовані угодою (див. параграф 18 вище), і, отже, не зобов'язує державу укладати таку угоду.

46. Стосовно позову з метою захисту прав особистості, Суд зазначає, що, відповідно до хорватського законодавства, не зрозуміло, чи свобода від дискримінації або свобода релігії можуть вважатись таким правом (див. параграф 35 вище), і що, у будь-якому випадку, стаття 1048 Закону про зобов'язання передбачає лише можливість для суду наказати припинити діяльність, яка порушує права особистості (див. параграф 33 вище). За цих обставин Суд вважає, що Уряд-відповідач зобов'язаний надати приклади випадків, коли стаття 1048 Закону про зобов'язання 2006 року або стаття 157 колишнього Закону про зобов'язання 1978 року застосовувалися судами з метою захисту осіб від дискримінації чи втручання в їхню свободу віросповідання, та/або випадки, коли ці положення тлумачились так, щоб поширитись на захист від бездіяльності. Однак, Уряд цього не зробив.

47. Нарешті, що стосується позову, передбаченого Законом про боротьбу з дискримінацією, Суд зазначає, що церкви-заявниці подали свою заяву до Суду 4 грудня 2007 року, тоді як Закон про боротьбу з

дискримінацією набрав чинності 1 січня 2009 року (див. параграф 36 вище). У зв'язку з цим Суд нагадує, що питання про те, чи було вичерпано внутрішні засоби правового захисту, зазвичай вирішується залежно від дати, коли заяву було подано до Суду (див. *Baumann проти Франції*, № 33592/96, § 47, ECHR 2001-V). Дійсно, хоча із цього правила можуть бути винятки, виправдані особливими обставинами кожної справи (див. наприклад, *Brusco проти Італії* (dec.), № 69789/01, ECHR 2001-IX; і *Nogolica проти Хорватії* (dec.), № 77784/01, ECHR 2002-VIII), Суд вважає, з огляду на субсидіарний характер механізму Конвенції, що у даній справі немає особливих обставин, які виправдовували б застосування винятку з цього правила.

48. У світлі наведеного, а також тому, що Уряд не навів жодних інших доступних засобів правового захисту (див. параграфи 119-123 нижче), його заперечення про невичерпання внутрішніх засобів правового захисту має бути відхилене.

2. Застосовність

(а) Аргументи сторін

(i) Уряд

49. Уряд заперечив, що статтю 9 не можна трактувати як таку, ніби держава повинна дозволити релігійну освіту в державних школах і дитсадках або визнавати релігійні шлюби.

50. Зокрема, Уряд стверджував, що, хоча навчання є однією з форм сповідування релігії, про яку йдеться у статті 9 § 1 Конвенції, однак, ні формулювання цієї статті, ні практика Суду не вказують на те, що держава зобов'язана дозволяти релігійну освіту в державних школах чи дитсадках.

51. Далі Уряд стверджував, що, хоча укладення релігійного шлюбу також є різновидом сповідування релігії, оскільки воно означає "дотримання релігійної практики", у розумінні статті 9 § 1 Конвенції, визнання таких шлюбів рівними цивільним шлюбом з точки зору їхніх наслідків, не міститься серед прав, гарантованих цією статтею. Іншими словами, релігія сповідується через укладення релігійного шлюбу, а не через офіційне визнання такого шлюбу.

52. На закінчення Уряд заявив, що право на релігійну освіту в державних школах та дитсадках та право на державне визнання релігійних шлюбів виходять за рамки статті 9 Конвенції.

53. Щодо застосування статті 14 Конвенції, Уряд зазначив, що, відповідно до практики Суду, це положення діє виключно стосовно інших прав, захищених Конвенцією, і, отже, не має незалежного існування. Зважаючи на це, і враховуючи попередню думку, що право на релігійну освіту в державних школах та дитсадках та право на

визнання державою релігійних шлюбів виходить за рамки статті 9 Конвенції, Уряд дійшов висновку, що стаття 14 так само не застосовується до тієї частини заяви.

(ii) Заявник

54. Церкви-заявниці, зокрема, оскаржували твердження Уряду про те, що стаття 14 Конвенції не застосовується, оскільки право на надання релігійної освіти в державних школах та дитсадках та право на офіційне визнання релігійних шлюбів виходить за рамки статті 9 Конвенції. Вони висловили переконання, що в ситуації, коли певні релігійні громади отримали такі права, явно присутнє позитивне зобов'язання надати такі самі права іншим релігійним громадам, які перебувають у подібній ситуації.

(b) Оцінка Суду

55. Суд повторює, що стаття 14 Конвенції не має самостійного існування, оскільки вона діє виключно стосовно "реалізації прав і свобод", захищених цими положеннями. Хоча застосування статті 14 не передбачає існування порушення цих положень - і у цьому відношенні вона є автономною – проте вона не може застосовуватися, якщо оскаржувані факти не належать до сфери дії однієї чи кількох статей Конвенції (див., наприклад, *Van Buitenen проти Нідерландів*, № 11775/85, Рішення Комісії від 2 березня 1987, і *Cha'are Shalom Ve Tsedek проти Франції* [ВП], № 27417/95, § 86, ECHR 2000-VII).

56. Крім того, Суд повторює, що Конвенцію, включно зі статтею 9 § 1, не можна тлумачити як таку, що накладає на держави зобов'язання визнавати наслідки релігійних шлюбів нарівні з цивільними (див. *X. проти Німеччини*, № 6167/73, Рішення Комісії від 18 грудня 1974, Decisions and Reports (DR) 1, стор. 64-65; *Khan проти Сполученого Королівства*, № 11579/85, Рішення Комісії від 7 червня 1986, DR 48, стор. 253 і 255; *Spetz і Інші проти Швеції*, № 20402/92, Рішення Комісії від 12 жовтня 1994; і *Şerife Yiğit проти Туреччини* [ВП], № 3976/05, § 102, 2 листопада 2010).

57. Аналогічно, право на сповідування релігії в навчанні, гарантоване статтею 9 § 1 Конвенції, на думку Суду, не заходить настільки далеко, аби спричинити зобов'язання держав дозволити релігійну освіту в державних школах чи дитсадках.

58. Тим не менш, Суд вважає, що укладення релігійного шлюбу, яке становить відправлення релігійного обряду, та викладання релігії є обома проявами релігії, у розумінні статті 9 § 1 Конвенції. Суд також зазначає, що Хорватія дозволяє певним релігійним громадам надавати релігійну освіту в державних школах та дитсадках і визнає укладені ними релігійні шлюби. У зв'язку з цим Суд повторює, що заборона

дискримінації, закріплена в статті 14 Конвенції, застосовується також і до тих додаткових прав, що підпадають під ширший спектр будь-якої статті Конвенції, і які держава добровільно вирішила забезпечити (див. *Е.В. проти Франції* [ВП], № 43546/02, § 48, ECHR 2008-...). Тому держава, яка вийшла за межі своїх зобов'язань за статтею 9 Конвенції і створила такі права, не може у застосуванні таких прав вживати дискримінаційних заходів, у розумінні статті 14 (див., *mutatis mutandis*, *Е.В. проти Франції*, цитовано вище, § 49). Звідси випливає, що, хоча Хорватія не зобов'язана, згідно зі статтею 9 Конвенції, дозволяти релігійну освіту в державних школах та дитсадках або визнавати релігійні шлюби, однак факти цієї справи все ж підпадають під ширший обсяг цієї статті (див., наприклад і *mutatis mutandis*, *Thlimmenos проти Греції* [ВП], № 34369/97, §§ 40-43, ECHR 2000-IV; *Löffelmann проти Австрії*, № 42967/98, §§ 46-48, 12 березня 2009; і *Gütl проти Австрії*, № 49686/99, §§ 31-33, 12 березня 2009). Тому стаття 14 Конвенції, в сукупності зі статтею 9, у даній справі має застосовуватись.

59. Тому заперечення Уряду щодо застосовності статті 14 Конвенції також має бути відхилене.

3. Чи скарги є явно необґрунтованими

(а) Аргументи сторін

60. Стосовно скарги церков-заявниць щодо душпастирства в медичних та соціальних установах, в'язницях та пенітенціарних установах, Уряд повідомив, що Закон про релігійні громади, безперечно, гарантує всім релігійним громадам право на надання такої допомоги. Те, що певні релігійні громади не уклали відповідну угоду з Урядом Хорватії, не означає, що їм будь-яким чином перешкоджали здійснювати це право. Так сталося тому, що спірне право не створювалось такими угодами, а було прямо гарантоване законом.

61. Уряд також заявив, що, крім Закону про релігійні громади, право на пастирську допомогу було також визнано певним спеціальним законодавством, зокрема, Законом про охорону здоров'я та Законом про виконання покарань у вигляді позбавлення волі (див. параграфи 21-26 вище).

62. У будь-якому випадку, зауважив Уряд, церкви-заявниці не стверджували, що комусь із їхніх членів було колись відмовлено у праві на душпастирську допомогу у згаданих установах.

63. Нарешті, Уряд підкреслив, що Комісія з релігійних громад кілька разів чітко повідомляла церквам-заявницям про те, що вони мають право надавати душпастирську допомогу в медичних та соціальних установах, а також у в'язницях та пенітенціарних

установах, незалежно від того, чи уклали вони угоду з Урядом Хорватії (див. параграфи 7 і 11 вище).

64. У світлі наведеного, Уряд дійшов висновку, що церкви-заявниці мали право на надання душпастирської допомоги в медичних та соціальних установах, а також у тюрмах та пенітенціарних установах, і тому їхні скарги з цього приводу є явно необґрунтованими.

65. Церкви-заявниці не прокоментували це питання.

(b) Оцінка Суду

66. Суд зазначає, що статті 14 і 15 Закону про релігійні громади гарантують усім релігійним громадам право надавати душпастирську допомогу своїм членам у медичних та соціальних установах, тюрмах та пенітенціарних закладах (див. параграф 18 вище). Хоча, дійсно, ці статті також передбачають, що це право має здійснюватися у спосіб, який регулюється відповідними угодами, Уряд пояснив, що члени релігійних громад, які не укладали таких угод, також мають право на пастирську допомогу у згаданих установах. Таке тлумачення підтверджується Звітом про виконання Конституційного закону про права національних меншин від 1 липня 2010 року (див. параграф 37 вище), а також листами від 12 січня та 15 червня 2005 року від Комісії з релігійних громад до церков-заявниць (див. параграфи 7 і 11 вище).

67. Суд також бере до уваги аргумент Уряду (див. параграф 62 вище), який не був спростований, що церкви-заявниці не стверджували, що їм будь-коли було відмовлено у праві надавати душпастирську допомогу, і не наводили конкретних прикладів.

68. За таких обставин, а також з огляду на відповідні положення Закону про охорону здоров'я та Закону про виконання покарань у вигляді позбавлення волі (див. параграфи 21-26 вище), які становлять *leges speciales* стосовно Закону про релігійні громади, можна зробити висновок, що церкви-заявниці мають право надавати душпастирську допомогу своїм членам у медичних та соціальних установах, тюрмах та пенітенціарних закладах, і що це право у жодний спосіб не було порушене.

69. Звідси випливає, що скарги церков-заявниць, котрі стосуються душпастирства в медичних та соціальних установах, в'язницях та пенітенціарних установах, є неприйнятними відповідно до статті 35 § 3 як явно необґрунтовані, і тому повинні бути відхилені відповідно до статті 35 § 4 Конвенції.

70. З іншого боку, оскільки скарги церков-заявниць стосуються релігійної освіти в державних школах та дитсадках та офіційного визнання релігійних шлюбів, вони не є явно необґрунтованими у розумінні статті 35 § 3 Конвенції. Крім того, ці скарги не є неприйнятними з будь-яких інших підстав. Тому вони повинні бути визнані прийнятними.

В. Щодо суті

1. Подання сторін

(а) Подання Уряду

71. Уряд стверджував, що різниця у ставленні до церков-заявниць та до релігійних громад, з якими Уряд Хорватії уклав угоди з питань, що становлять спільний інтерес, має об'єктивне та розумне обґрунтування.

72. Уряд пояснив, що в Хорватії було зареєстровано сорок дві релігійні громади, і що на практиці неможливо дозволити кожній з них надавати релігійну освіту в державних школах і дитсадках або укладати релігійні шлюби, які були б офіційно визнаними. З цієї причини держава повинна мати певний рівень можливості розсуду щодо умов, які мають виконати релігійні громади аби отримати ці пільги.

73. У зв'язку з цим Уряд спирався на висновки круглого столу з питань відносин церкви та держави у світлі здійснення права на свободу віросповідання, організованого в Страсбурзі 10 і 11 грудня 2001 року паном Альваро Гіл-Роблесом, колишнім Комісаром Ради Європи з прав людини. У цих висновках учасники визнавали, що певним релігійним громадам може бути наданий особливий статус. Це не становить дискримінацію за умови, що співпраця між цими релігійними громадами та державою ґрунтується на об'єктивних та розумних критеріях, таких як їх історична чи культурна відповідність, репрезентативність чи корисність для суспільства в цілому або для великої чи конкретної верстви населення. Уряд також цитував приклад Австрії, де право на релігійну освіту в державних школах та дитсадках було надано лише тринадцяти релігійним громадам, які отримали особливий статус релігійних спільнот.

74. Далі Уряд стверджував, що, всупереч аргументам церков-заявниць, релігійні громади, які уклали угоди з Урядом Хорватії, і, таким чином, отримали дозвіл здійснювати релігійну освіту в державних школах і дитсадках і укладати релігійні шлюби з наслідками цивільного шлюбу, відповідали особливим історичним та чисельним критеріям або культурним критеріям, наведеним у Інструкції від 23 грудня 2004 року, тобто, вони або діяли на території Хорватії на 6 квітня 1941 року і мали щонайменше 6 000 прихильників, або вони належали до європейського культурного кола (див. параграф 19 вище). Це означало, що ці релігійні громади своєю тривалою присутністю на території Хорватії зробили свій внесок у релігійне та культурне різноманіття та здобули певний рівень довіри та визнання у суспільстві.

75. Зокрема, Уряд стверджував, що Сербська православна церква, Болгарська православна церква, Хорватська старокатолицька церква, Македонська православна церква, Ісламська громада в Хорватії, Євангелічна церква в Республіці Хорватія, Реформована християнська церква в Хорватії та Єврейська громада Бет-Ізраель у Хорватії відповідають культурному критерію, оскільки вони є "історичними релігійними громадами європейського культурного кола". Правда, що решта релігійних громад, із якими було укладено угоду з питань, що становлять спільний інтерес, тобто Євангельська (п'ятидесятницька) церква в Республіці Хорватія, Християнська адвентистська церква в Республіці Хорватія та Альянс баптистських церков у Республіці Хорватія та пов'язані з ними церкви (див. параграф 38 вище), мали менше, ніж по 6000 прибічників. Проте, Уряд підкреслив, що ці релігійні громади спільно уклали угоду, що передбачено статтею 9 Закону про релігійні громади (див. параграф 18 вище). Таким чином, загальна кількість їхніх прихильників досягла 6616, тим самим перевищивши поріг 6000. Що важливіше, окрім цього чисельного критерію, ці малі релігійні громади задовольняли історичний критерій, тобто вони діяли в Хорватії до 6 квітня 1941 року.

76. Навпаки, церкви-заявниці були відносно «молодими» релігійними громадами, які діяли в Хорватії з 1993 р. (перша церква-заявниця), 1989 р. (друга) та 2001 р. (третья). На відміну від релігійних громад, з якими Уряд Хорватії уклав відповідні угоди, церкви-заявниці навіть не були згадані в переписі 2001 року. Стосовно третьої церкви-заявниці, то Уряд вказав, що це абсолютно нова релігійна громада, і її не можна вважати такою, що діяла з шістнадцятого століття на території Хорватії у складі Реформаторської церкви. Так сталося тому, що в Інструкції від 23 грудня 2004 р. чітко визначено, що церква чи релігійна громада, яка відокремилась або відійшла від церкви чи релігійної громади, повинна розглядатися як нова церква або релігійна громада, і її сецесію чи створення слід вважати початком її діяльності (див. параграф 19 вище).

77. У світлі наведених міркувань, Уряд робить висновок, що не було порушення статті 14 в сукупності зі статтею 9.

(b) Церкви-заявниці

78. Церкви-заявниці стверджували, що інакше ставлення до них, ніж до релігійних громад, які уклали відповідні угоди з Урядом, не має ані розумного, ані об'єктивного обґрунтування. Вони спочатку оскаржили аргумент Уряду про те, що неможливо дозволити кожній релігійній громаді надавати релігійну освіту в державних школах та дитсадках та укладати шлюби, які були б визнані державою (див. параграф 72 вище).

79. Що стосується права на надання релігійної освіти в державних школах та дитсадках, церкви-заявниці посилялися на Угоду між Урядом Хорватії та Болгарською православною церквою, Хорватською старокатолицькою церквою та Македонською православною церквою від 29 жовтня 2003 року, з якої випливало, що держава дозволила проводити уроки релігійної освіти навіть поза школами, якщо вони відповідали тим же педагогічним стандартам, що і уроки, які проводяться в школах. Тому, беручи до уваги можливість проведення таких занять у приміщеннях релігійних громад, Уряд не міг стверджувати, що неможливо організувати релігійну освіту в державних школах та дитсадках для всіх релігійних громад. З огляду на те, що суть їхньої скарги полягає в тому, що їхні члени не могли отримати оцінки з релігійної освіти, які були б занесені до атестатів, церкви-заявниці пояснили, що вони погоджуються на те, щоб уроки релігійної освіти могли бути організовані поза приміщеннями школи. З цього випливало, що знадобиться дуже мало зусиль для того, аби релігійна освіта в приміщеннях церкви-заявниці мала такі самі наслідки, що й релігійна освіта, котра надається в приміщеннях релігійних громад, з якими були укладені відповідні угоди.

80. Стосовно державного визнання шлюбів, що укладаються у релігійній формі, церкви-заявниці стверджували, що Уряд не зміг уточнити, чому було неможливо визнати всі релігійні шлюби, незалежно від релігійної громади, в якій вони укладалися. Такий аргумент є абсурдним, оскільки визнання всіх шлюбів, здійснених церковним служителем будь-якої релігійної громади, лише зменшило б навантаження компетентних державних органів (реєстраторів).

81. Стосовно аргументу Уряду про те, що поміж державами-учасницями існує консенсус, що певні релігійні громади можуть мати особливий статус, і що таке ставлення не є дискримінаційним, якщо співпраця між певними релігійними громадами та державою заснована на об'єктивних і розумних критеріях, таких як історичне та культурне значення, членство або корисність для суспільства (див. параграф 73 вище), церкви-заявниці стверджували, що всі вони мають історичне та культурне значення і є корисними для суспільства. Зокрема, церкви-заявниці зробили вагомий внесок для суспільства завдяки роботі з наркозалежними та алкоголіками, шлюбному та сімейному консультуванню, фінансовій допомозі соціально незахищеним та пропаганді моральних стандартів, заохоченню до способу життя без паління та вживання алкоголю, та спонуканню людей працювати і заробляти на життя.

82. Церкви-заявниці також не погодились із аргументом Уряду (див. параграфи 74-75 вище), що всі релігійні громади, з якими було укладено відповідні угоди, відповідали критеріям, передбаченим інструкцією від 23 грудня 2004 року. За твердженнями церков-заявниць, добре відомо, що, наприклад, Македонська православна

церква відокремилась від Сербської православної церкви в 1958 році, але це не означає, що вона перестала бути православною. Так само відокремлення Старокатолицької церкви від Римо-католицької церкви не ставить під сумнів її католицизм. Незважаючи на те, що ці церкви були створені шляхом відокремлення або розколу, вони, на думку Комісії з релігійних громад, очевидно зберегли свій характер як "історичні релігійні громади європейського культурного кола", у розумінні Інструкції від 23 грудня 2004 року (див. параграф 19 вище), і тому Уряд Хорватії уклав з ними угоди стосовно спільних інтересів. Проте, коли третя церква-заявниця (Протестантська реформована християнська церква у Республіці Хорватія), яка відокремилась від Реформованої церкви у 2001 році (релігійної громади, окремо перерахованої в інструкції як "історична релігійна громада європейського культурного кола" – див. параграф 19 вище), просила про укладення такої угоди, то її клопотання було залишене без задоволення.

83. Стосовно аргументу Уряду, що вони не були загадані у переписі 2001 року (див. параграф 76 вище), церкви-заявниці повідомили, що певні релігійні громади, з якими було укладено відповідні угоди, такі як Реформована християнська церква Хорватії і Євангельська (П'ятидесятницька) церква у Республіці Хорватія, також не були загадані у переписі. Більш того, всупереч аргументації Уряду, деякі релігійні громади, які уклали таку угоду, наприклад, Євангельська (П'ятидесятницька) церква в Республіці Хорватія, Церква Божа та Альянс п'ятидесятницьких церков Христа в Республіці Хорватія, не існували в Хорватії до 6 квітня 1941 року і, таким чином, не відповідають історичному критерію (див. параграф 19 вище), передбаченому Інструкцією від 23 грудня 2004 року.

84. На закінчення церкви-заявниці стверджували, що вони зазнали дискримінації у реалізації своєї свободи віросповідання всупереч статті 14 Конвенції, і запропонували Суду визнати порушення цього положення.

2. Оцінка Суду

85. Суд повторює, що дискримінація означає різне ставлення до осіб, які перебувають у подібних ситуаціях, без об'єктивного та розумного обґрунтування. Однак, договірні держави користуються певним рівнем можливості розсуду, оцінюючи, чи виправдовують, і якою мірою, відмінності в подібних ситуаціях інакше ставлення (див. наприклад, *Oršić i Inui проти Хорватії* [ВП], № 15766/03, §149, ECHR 2010-...). Зокрема, укладення угоди між державою та конкретною релігійною громадою, що запроваджує спеціальний режим на користь останньої, в принципі, не суперечить вимогам статей 9 та 14 Конвенції за умови наявності об'єктивного та розумного обґрунтування різниці в ставленні, і якщо подібні угоди можуть укладати інші релігійні

громади, які бажають цього (див. *Alujer Fernández i Caballero García проти Іспанії* (dec.), № 53072/99, ECHR 2001-VI).

86. Суд зазначає, що між сторонами не було спірним питання, що до церков-заявниць поставились інакше, ніж до тих релігійних громад, які уклали з Урядом Хорватії угоди з питань, які становлять спільний інтерес, відповідно до статті 9 (1) Закону про релігійні громади. Суд не бачить жодних підстав вважати інакше. Відповідно, єдине питання, яке Суд повинен вирішити, полягає у тому, чи різниця у ставленні мала "об'єктивне та розумне обґрунтування", тобто, чи вона переслідувала "законну мету", та чи існувало "розумне співвідношення пропорційності" між використаними засобами і метою, якої прагнули досягти (див., наприклад, *Oršuš i Inui*, цитовано вище, § 156).

87. Суд зазначає, що у справі *Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas i Inui проти Австрії* (№ 40825/98, 31 липня 2008) він мав нагоду дослідити критерії (зокрема, десятирічний строк очікування), яким мали відповідати релігійні громади (*Religionsgemeinschaft*), котрі вже мали статус юридичної особи, аби отримати статус релігійної спільноти (*Religionsgesellschaft*), який дозволяє різноманітні привілеї (такі як, *inter alia*, право здійснювати релігійну освіту в державних школах), і які були недоступні для інших релігійних громад, котрі не мають такого статусу. Суд постановив:

"92. ... Враховуючи кількість цих привілеїв та їх характер, ... перевага, яку отримують релігійні спільноти, є суттєвою, і це особливе ставлення, безперечно, сприяє здійсненню релігійною спільнотою своїх релігійних цілей. З огляду на ці істотні привілеї, надані релігійним спільнотам згідно зі статтею 9 Конвенції, державні органи зобов'язані зберігати нейтралітет у здійсненні своїх повноважень у цій галузі, тому, якщо держава створить рамки для надання правосуб'єктності щодо релігійних груп, з якими пов'язаний конкретний статус, усі релігійні групи, які цього бажають, повинні мати справедливу можливість подати заяву на цей статус, а встановлені критерії повинні застосовуватися недискримінаційно."

88. Суд також встановив, що запровадження таких критеріїв викликало дражливі питання, оскільки держава зобов'язана залишатися нейтральною та неупередженою у здійсненні своїх регуляторних повноважень у сфері свободи віросповідання та у відносинах із різними релігіями, конфесіями та віруваннями. Тому такі критерії вимагають особливого контролю з боку Суду (див. *Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas*, цитовано вище, § 97).

89. Суд зазначає, що у даній справі церкви-заявниці опинилися в становищі, подібному до того, у якому перебував перший заявник у справі *Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas*. Вони також є релігійними громадами, які вже мають правосуб'єктність, але не змогли отримати подібний пільговий статус, який би надав їм право на релігійну освіту в державних школах і дитсадках та на релігійні шлюби, визнані державою.

90. У цій справі Суд установив, що десятирічний період очікування застосовувався до першого заявника, але не до Коптської православної церкви, яка була зареєстрована як релігійна громада в 1998 році, а отримала статус релігійної спільноти у 2003 році. Отже, Суд постановив, що термін очікування не застосовувався на рівних засадах, що призвело до встановлення порушення статті 14 Конвенції в сукупності зі статтею 9 (див. *Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas*, цитовано вище, §§ 95 і 98).

91. У даній справі Комісія з релігійних громад відмовилася укладати угоду з питань, що становлять спільний інтерес, із церквами-заявницями, оскільки встановила, що вони не відповідають сукупним історичним та чисельним критеріям, викладеним в Інструкції від 23 грудня 2004 року (див. параграфи 7, 11 і 19 вище). Тим не менше, Уряд Хорватії уклав такі угоди з Болгарською православною церквою, Старокатолицькою хорватською церквою і Македонською православною церквою (див. параграф 38 вище), які спільно мали 522 прибічників, відповідно до перепису 2001 року (див. параграф 40 вище), тобто, не відповідали кількісному критерію. Уряд пояснив, що так сталося тому, що Комісія з питань релігійних громад встановила, що ці церкви відповідають альтернативному критерію - "історичні релігійні громади європейського культурного кола" (див. параграфи 19 і 75 вище). Однак, Уряд не надав пояснень, чому церкви-заявниці, які належать до реформістської конфесії, не були кваліфіковані Комісією з релігійних громад як "історичні релігійні громади європейського культурного кола". Тому слід зробити висновок, як повідомили самі церкви-заявниці (див. параграф 82 вище), що критерії, передбачені урядовою Інструкцією від 23 грудня 2004 року, не застосовувались на рівній підставі до всіх релігійних громад.

92. Наведені міркування є достатніми для того, щоб Суд міг зробити висновок, що різниця у ставленні до церков-заявниць та тих релігійних громад, які уклали угоди із питань, що становлять спільний інтерес, із Урядом Хорватії, і тому мають право надавати релігійну освіту у державних школах та дитсадках, а також на визнання державою релігійних шлюбів, не має "об'єктивного та розумного обґрунтування".

93. Тому мало місце порушення статті 14 Конвенції, в сукупності зі статтею 9.

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 9 КОНВЕНЦІЇ ОКРЕМО

94. Церкви-заявниці також скаржилися, що їм не було дозволено надавати релігійну освіту в державних школах та дитсадках, надавати душпастирську допомогу своїм членам у лікарнях, установах соціального захисту, в'язницях та пенітенціарних установах або

отримати визнання державою укладених ними релігійних шлюбів нарівні з цивільними шлюбами, становить порушення статті 9 Конвенції.

95. Суд вважає, що із наведеного слідує (див. параграфи 56-57 і 66-69 вище), що ці скарги є неприйнятними, відповідно до статті 35 § 3, як явно необґрунтовані, і тому мають бути відхилені на підставі статті 35 § 4 Конвенції.

III. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 8 І СТАТТІ 1 ПРОТОКОЛУ № 12 ДО КОНВЕНЦІЇ

96. Відповідно до статті 1 Протоколу № 12 до Конвенції, церкви-заявниці порушили такі ж скарги як і за статтею 14 (див. параграф 41 вище). Стаття 1 Протоколу № 12 каже:

“1. Здійснення будь-якого передбаченого законом права забезпечується без дискримінації за будь-якою ознакою, наприклад, за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національної меншини, майнового стану, народження або за іншою ознакою.

2. Ніхто не може бути дискримінований будь-яким органом державної влади за будь-якою ознакою, наприклад, за тими, які зазначено в пункті 1.”

97. Уряд заперечував ці аргументи. Він стверджував, що церкви-заявниці не вичерпали внутрішні засоби правового захисту, що стаття 1 Протоколу № 12 не застосовується до певних скарг, і що, в будь-якому випадку, всі скарги церков-заявниць є явно необґрунтованими.

A. Прийнятність

1. Невичерпання внутрішніх засобів правового захисту

98. Як Уряд, так і заявники посилались на аргументи, підсумовані у параграфах 43-44 вище.

99. Суд посилається на свої висновки стосовно статті 14 Конвенції (див. параграфи 45-48 вище), які так само застосовуються до скарг, висловлених у контексті статті 1 Протоколу № 12 до Конвенції.

100. Тому заперечення Уряду щодо невичерпання внутрішніх засобів правового захисту має бути відхилене.

2. Застосовність

(a) Аргументи сторін

101. Уряд зазначив, що стаття 1 Протоколу № 12 до Конвенції забороняє дискримінацію стосовно "будь-якого права, передбаченого

законом". Хоча сфера її застосування є ширшою, ніж статті 14, проте, вона не є необмеженою. Уряд стверджував, що для застосування статті 1 Протоколу № 12 спершу необхідно встановити, чи справді таке право "передбачене законом". Зважаючи на це, Уряд вказав, що Закон про релігійні громади та Закон про сім'ю передбачають можливість, а не обов'язок, укласти угоду між Урядом Хорватії та однією або кількома релігійними громадами з питань, що становлять спільний інтерес, з метою врегулювання, серед іншого, релігійної освіти в державних школах та дитсадках та визнання цивільно-правових наслідків релігійних шлюбів. Відповідно, церкви-заявниці не могли стверджувати, що вони мали «будь-яке право, передбачене законом».

102. Церкви-заявниці стверджували, що право на релігійну освіту в державних школах та дитсадках гарантується Законом про релігійні громади, подібно до того, як право укласти релігійні шлюби з наслідками цивільного шлюбу гарантувалося Законом про сім'ю. Отже, ці права були "передбачені законом", у розумінні статті 1 Протоколу № 12 до Конвенції, а тому вона має застосовуватись.

(b) Оцінка Суду

103. Суд зазначає, що хоча стаття 14 Конвенції забороняє дискримінацію у користуванні "правами і свободами, передбаченими в [Конвенції]", стаття 1 Протоколу № 12 запроваджує загальну заборону дискримінації.

104. Важливо зазначити, що стаття 1 Протоколу № 12 розширює сферу захисту не лише на "будь-яке право, передбачене законом", як це видно з тексту частини 1, але і поза цим. Це, зокрема, впливає з частини 2, яка надалі передбачає, що ніхто не може бути підданий дискримінації органами державної влади. Відповідно до Пояснювальної доповіді до статті 1 Протоколу № 12, сфера захисту цієї статті стосується чотирьох категорій справ, зокрема, коли особа зазнає дискримінації:

“і. в користуванні будь-яким правом, спеціально наданим фізичній особі відповідно до національного законодавства;

ii. в користуванні правом, яке може бути виведене з чіткого зобов'язання органу державної влади за національним законодавством, тобто, коли державний орган зобов'язаний згідно з національним законодавством поводитись певним чином ;

iii. від державного органу у здійсненні дискреційних повноважень (наприклад, надання певних субсидій);

iv. від будь-якого іншого діяння чи бездіяльності органу державної влади (наприклад, поведінка правоохоронців під час контролю за заворушенням).”

У Пояснювальному звіті також зазначено, що:

“...вважалося зайвим уточнювати, який із цих чотирьох елементів охоплюється першою частиною статті 1, а який другою. Дві частини є взаємодоповнюючими, і їх сукупна дія полягає в тому, що всі чотири елементи охоплені статтею 1. Слід також мати на увазі, що відмінності між відповідними категоріями i-iv не є чіткими, і що вітчизняні правові системи можуть мати різні підходи щодо того, який випадок підпадає під яку категорію.”

105. Тому, щоб визначити, чи застосовується стаття 1 Протоколу № 12 до Конвенції, Суд має встановити, чи належать скарги церков-заявниць до однієї з чотирьох категорій, зазначених у Пояснювальному звіті.

106. У зв'язку з цим Суд повторює, що статті 14 та 15 Закону про релігійні громади гарантують "право" (всім) релігійним громадам надавати душпастирську допомогу в медичних та соціальних установах, в'язницях та виправних установах. Як уже зазначалося вище, ці статті далі передбачають, що це право має здійснюватися у спосіб, який регулюється угодою між релігійною громадою та засновником медичної установи чи установи соціального захисту, або, стосовно тюрем та пенітенціарних установ, з Урядом (див. параграф 18 вище). Звідси випливає, що укладення такої угоди не є необхідною умовою для створення права. Швидше, угода регламентує лише спосіб здійснення права. Суд вважає, що ця скарга стосується "права, спеціально наданого національним законодавством", і, отже, стаття 1 Протоколу № 12 до Конвенції застосовується.

107. На відміну від цих положень, у тексті статті 13 Закону про релігійні громади чи в текстах статей 6, 8 та 23 Закону про сім'ю немає нічого, що надає релігійним громадам повноваження здійснювати релігійну освіту в школах та дитсадках або отримати офіційне визнання укладених ними релігійних шлюбів. Релігійні громади, які мають право на це, отримували ці пільги виключно на основі угод з питань спільного інтересу, укладених з Урядом Хорватії. Як вже зазначалося вище (див. параграф 45), стаття 9(1) Закону про релігійні громади не зобов'язує державу укладати такі угоди і тому залишає їх укладення на розсуд держави. Таким чином, не можна стверджувати, що скарги церков-заявниць на те, що їм не надані однакові пільги, також стосуються "права, спеціально наданого їм відповідно до національного законодавства". Однак, Суд вважає, що ці скарги все-таки підпадають під третю категорію, зазначену в Пояснювальному звіті, оскільки вони стосуються ймовірної дискримінації "з боку державної влади при здійсненні дискреційних повноважень", і, отже, стаття 1 Протоколу № 12 до Конвенції поширюється на них.

108. Звідси випливає, що заперечення Уряду щодо застосовності статті 1 Протоколу №12 до Конвенції, також має бути відхилене.

3. Чи є скарги явно неприйнятними

109. Уряд повторив наведені вище аргументи (див. параграфи 60-64), що церквам-заявницям жодним чином не заважали користуватися правом надавати душпастирську допомогу в медичних та соціальних установах, в'язницях та пенітенціарних установах, тоді як церкви-заявниці про це промовчали (див. параграф 65 вище).

110. Суд посилається на свої висновки за статтею 14 Конвенції (див. параграфи 66-68 вище), які так само застосовуються до таких же скарг, висловлених у контексті статті 1 Протоколу № 12 до Конвенції.

111. Звідси випливає, що скарги церков-заявниць стосовно душпастирства в медичних та соціальних установах, тюрмах та пенітенціарних установах є неприйнятними, відповідно до статті 35 § 3, як явно необґрунтовані, і тому їх слід відхилити на підставі статті 35 § 4 Конвенції.

112. З іншого боку, оскільки скарги церков-заявниць стосуються релігійної освіти в державних школах та дитсадках та офіційного визнання релігійних шлюбів, вони не є явно необґрунтованими, у розумінні статті 35 § 3 Конвенції. Крім того, ці скарги не є неприйнятними з будь-яких інших підстав. Тому вони повинні бути визнані прийнятними.

В. Щодо суті

1. Аргументи сторін

113. Як Уряд, так і заявники посилались на аргументи, підсумовані у параграфах 71-84 вище.

2. Оцінка Суду

114. Суд уже встановив, що різниця у ставленні між церквами-заявницями та тими релігійними громадами, які уклали з Урядом Хорватії угоди з питань, що становлять спільний інтерес, і тому мають право надавати релігійну освіту в державних школах та дитсадках та на визнання державою укладених ними релігійні шлюбів, становить дискримінацію всупереч статті 14, в сукупності зі статтею 9 Конвенції (див. параграфи 92-93 вище).

115. Беручи до уваги цей висновок, Суд вважає, що не слід окремо перевіряти, чи не було в цьому випадку порушення статті 1 Протоколу № 12 до Конвенції (див. *Sejdić i Finci проти Боснії і Герцеговини* [ВП], №№ 27996/06 і 34836/06, § 51, ECHR 2009-...).

IV. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 6 § 1 І СТАТТІ 13 КОНВЕНЦІЇ

116. Церкви-заявниці також скаржилися, що вони не мали доступу до суду або ефективного засобу правового захисту, оскільки не змогли ні оскаржити розпорядження Уряду від 23 грудня 2004 року у Конституційному суді, ні оскаржити до Адміністративного суду відмову Комісії з релігійних громад на своє прохання укласти відповідну угоду. Вони посилалися на статтю 6 § 1 та статтю 13 Конвенції, відповідні частини яких звучать наступним чином:

Стаття 6 § 1

“Кожен має право на справедливий і публічний розгляд своєї справи ... незалежним і безстороннім судом, ... який вирішить спір щодо його прав та обов’язків цивільного характеру ...”

Стаття 13

“Кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб правового захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження..”

1. Аргументи сторін

117. Знову посилаючись на правові засоби, які не вичерпали церкви-заявниці, у розумінні статті 35 § 1 Конвенції (див. параграф 43 вище), Уряд стверджував, що ці скарги явно необґрунтовані. Те, що церкви-заявниці вдалися до невідповідних правових засобів для захисту своїх прав, не означає, що їм не було надано доступ до суду, або що вони не мали ефективного засобу правового захисту.

118. Церкви-заявниці окремо не відповідали на це питання. Проте, з аргументів, наведених у відповідь на заперечення Уряду щодо вичерпання внутрішніх засобів правового захисту (див. параграф 44 вище), слідує, що вони оспорили подання Уряду і підтверджували свою думку, що їм було відмовлено у праві на доступ до правосуддя, і вони не мали ефективних правових засобів для захисту своїх прав.

2. Оцінка Суду

119. Суд, по-перше, зазначає, що статті 67-76 Закону про адміністративні спори (див. параграфи 29-32 вище) передбачають “позов проти незаконного правового акту”, котрий є засобом судового захисту, доступним для кожного, хто вважає, що його чи її права або свободи, гарантовані Конституцією, були порушені державним органом влади, і що не існувало жодних інших засобів судового

захисту. Разом із правовим засобом, передбаченим статтею 66 того ж закону (до якого вдалися церкви-заявниці – див. параграфи 12 і 28 вище), вони є крайніми засобами правового захисту, які мають бути використані за відсутності будь-якого іншого судового захисту, проти рішень (правовий засіб, передбачений статтею 66 Закону про адміністративні спори) або іншої (фактичної) дії чи бездіяльності (“позов проти незаконного правового акту”) державних органів, що може спричинити порушення гарантованих Конституцією прав і свобод. Обґрунтування цих засобів захисту полягає в тому, що конституційні права і свободи настільки цінні, що їх не можна залишати без судового захисту.

120. Крім того, Суд зазначає, що він вже визнав, що "позов проти незаконного правового акту" є ефективним засобом захисту в Хорватії щодо інших прав, гарантованих Конвенцією (див. *Hackbarth проти Хорватії* (dec.), № 27897/02, 3 листопада 2005). Він дійшов такого ж висновку щодо подібних правових засобів у інших державах-учасниках (див. *X. проти Австрії*, № 2742/66, Рішення Комісії від 30 травня 1967, Collection 23, стор. 99).

121. Оскільки право на рівність усіх релігійних громад перед законом гарантована статтею 41 Конституції Хорватії (див. параграф 16 вище), і з огляду на наведене вище обґрунтування “позову проти незаконного правового акту” (див. параграф 119), Суд вважає, що не можна стверджувати, що такий позов не мав би перспектив успіху. У зв’язку з цим він повторює, що "ефективність" "засобу правового захисту", за змістом статті 13, не залежить від визначеності сприятливого результату для заявника (див. наприклад, *Kudla проти Польщі* [ВП], № 30210/96, § 157, ECHR 2000-XI; і *Amann проти Швейцарії* [ВП], № 27798/95, § 88, ECHR 2000-II), і що сам факт, що позов має дуже малі перспективи успіху, не є тотожним позбавленню позивача права на доступ до суду (див. *X проти Сполученого Королівства*, № 7443/76, Рішення Комісії від 10 грудня 1976, DR 8, стор. 216, 217). Отже, не можна сказати, що церкви-заявниці не мали доступу до суду чи ефективного засобу правового захисту. Той факт, що вітчизняні суди ще не мали нагоди розглядати статтю 41 Конституції в контексті "позову проти незаконного правового акту", не має жодного значення. Якби заявники подали такий позов, єдиним можливим підґрунтям для того, щоб вітчизняні суди визнали їхню заяву неприйнятною, було б встановлення того, що їм доступний інший судовий шлях відшкодування збитків. Однак, такий висновок лише посилить думку Суду про те, що церкви-заявниці мали доступ до суду та мали в своєму розпорядженні ефективний засіб правового захисту.

122. Висновок про те, що церкви-заявниці мали доступ до суду та ефективний засіб правового захисту, у розумінні статті 6 § 1 та статті 13 Конвенції, у вигляді "позову проти незаконного правового акту", не

ставити під сумнів висновки Суду, що заперечення Уряду про невичерпання внутрішніх засобів правового захисту повинні бути відхилені (див. параграф 48 вище). Підставою для того є правило 55 Регламенту Суду і практика Суду (див., наприклад, *Mooren проти Німеччини* [ВП], № 11364/03, §§ 57-59, ECHR 2009-...), відповідно до яких твердження про неприйнятність через невичерпання внутрішніх засобів правового захисту поширюється на правило естопеля, тобто, що таке твердження "має бути порушене відповідальною Договірною Стороною, наскільки це дозволяють її характер та обставини, у своїх письмових або усних зауваженнях щодо прийнятності заяви". Оскільки Уряд ніколи не стверджував, що церкви-заявниці мали порушити "позов проти незаконного правового акту" відповідно до статей 67-76 Закону про адміністративні спори, Суд не міг врахувати цей засіб захисту, вивчаючи заперечення Уряду щодо невичерпання внутрішньо-правових засобів. Однак, Суд може це зробити, коли вирішує, чи є скарги церков-заявниць за статтею 6 § 1 та статтею 13 Конвенції явно необґрунтованими, і, що є питанням, яке стосується суті справи, котре, навіть на стадії прийнятності, має визначатися без урахування ставлення держави-відповідача (див., наприклад і *mutatis mutandis*, *Morel проти Франції*, (dec.), № 54559/00, ECHR 2003-IX; *Acquaviva проти Франції*, 21 листопада 1995, § 45, Series A № 333-A; *H. проти Франції*, 24 жовтня 1989, § 47, Series A № 162-A; і *Panikian проти Болгарії*, № 29583/96, Рішення Комісії від 10 липня 1997, DR 90, стор. 109 і 114).

123. Звідси випливає, що ці скарги є неприйнятними, відповідно до статті 35 § 3, як явно необґрунтовані і тому повинні бути відхилені на підставі статті 35 § 4 Конвенції.

V. ІНШІ СТВЕРДЖУВАНІ ПОРУШЕННЯ КОНВЕНЦІЇ

124. Нарешті, церкви-заявниці скаржилися, що неспроможність забезпечити релігійну освіту в державних школах та дитсадках, а також укладати шлюби з тими ж наслідками, що й цивільні шлюби, порушили їхні права, передбачені статтею 12 Конвенції та статтею 2 Протоколу №1, окремо та в сукупності зі статтею 14 Конвенції. Стаття 12 Конвенції каже:

“Чоловік і жінка, що досягли шлюбного віку, мають право на шлюб і створення сім’ї згідно з національними законами, які регулюють здійснення цього права.”

Стаття 2 Протоколу №1 до Конвенції каже:

“Нікому не може бути відмовлено в праві на освіту. Держава при виконанні будь-яких функцій, узятих нею на себе в галузі освіти і навчання, поважає право батьків забезпечувати таку освіту і навчання відповідно до своїх релігійних і світоглядних переконань.”

125. Суд повторює, що виключно члени релігійної громади, як фізичні особи, можуть претендувати на статус потерпілого від порушення права на шлюб чи права на освіту, тобто, прав, які за своєю природою не підлягають здійсненню самою релігійною громадою. Тому церкви-заявниці, як релігійні громади, самі не можуть стверджувати про порушення будь-якого з цих прав (див. *Ingrid Jordebo Foundation of Christian Schools i Ingrid Jordebo проти Швеції*, № 11533/85, Рішення Комісії від 6 березня 1987, DR 51, стор. 125, і *Scientology Kirche Deutschland e.V. проти Німеччини*, № 34614/97, Рішення Комісії від 7 квітня 1997).

126. Тому ці скарги є несумісними *ratione personae* з положеннями Конвенції, у розумінні статті 35 § 3, і мають бути відхилені на підставі статті 35 § 4.

VI. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

127. Стаття 41 Конвенції каже:

“Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або Протоколів до неї, і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливую сатисфакцію.”

А. Шкода

128. Церкви-заявниці вимагали 30000 євро (EUR) на відшкодування моральної шкоди.

129. Уряд оскаржив ці вимоги.

130. Суд вважає, що церкви-заявниці мали зазнати моральної шкоди. Вирішуючи на справедливій основі, він присуджує кожній церкві 9000 євро, плюс будь-які податки, які можуть бути нараховані на цю суму.

В. Видатки і витрати

131. Церкви-заявниці також вимагали 33137 хорватських кун (HRK) на відшкодування видатків і витрат, зроблених під час провадження в Суді.

132. Уряд оспорив ці вимоги.

133. Відповідно до практики Суду, заявник має право на відшкодування лише тих видатків та витрат, щодо яких доведе, що вони були дійсними та необхідними, а також є розумними щодо обсягу. У даній справі, на підставі наданих документів і з огляду на наведені критерії, Суд вважає за розумне присудити суму EUR 4570 за провадження в Суді, плюс будь-які податки, які можуть бути нараховані на цю суму.

С. Пеня

134. Суд вважає за доречне, щоб пеня за несвоєчасну сплату була в розмірі граничної кредитної ставки Європейського центрального банку, яка діє упродовж прострочення періоду виплати, плюс три відсотки.

З ЦИХ ПРИЧИН СУД, ОДНОГОЛОСНО,

1. *Проголошує* скарги за статтею 14, в сукупності зі статтею 9 Конвенції та за статтею 1 Протоколу № 12 до неї, оскільки вони стосуються релігійної освіти в державних школах та дитсадках та визнання державою релігійних шлюбів, прийнятними, а решту заяви неприйнятною;
2. *Постановляє*, що мало місце порушення статті 14 Конвенції, в сукупності зі статтею 9 Конвенції;
3. *Постановляє*, що немає потреби розглядати скаргу за статтею 1 Протоколу № 12 до Конвенції;
4. *Постановляє*
 - (а) що держава-відповідач має сплатити заявникам протягом трьох місяців, починаючи з дня, коли дане рішення стане остаточним, відповідно до статті 44 § 2 Конвенції, наступні суми, конвертовані у хорватські куни за курсом, чинним на момент розрахунку:
 - (i) кожній церкві-заявниці EUR 9000 (дев'ять тисяч євро), на відшкодування моральної шкоди, включно з будь-якими можливими податками;
 - (ii) церквам-заявницям спільно EUR 4570 (чотири тисячі п'ятсот сімдесят євро), на відшкодування видатків та витрат, включно з будь-якими можливими податками;
 - (б) по закінченні зазначених вище трьох місяців і до остаточного розрахунку, на названу суму нараховуватимуться відсотки в розмірі граничної кредитної ставки Європейського центрального банку, яка діє упродовж прострочення періоду виплати, плюс три відсотки;
5. *Відхиляє* решту вимог церков-заявниць щодо справедливої сатисфакції.

Складено англійською мовою і письмово повідомлено 9 грудня 2010 року, відповідно до правила 77 §§ 2 і 3 Регламенту Суду.

Сьорен Нільсен
секретар

Хрістос Розакіс
Голова